

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Дошкільне дитинство є початковим періодом становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе засвоюються духовно-моральні норми поведінки, важливі для особистісного розвитку якості психіки. Про духовно-моральний розвиток особистості дитини свідчить зміна її активності у соціальній ситуації, яка переростає у відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування. Чим раніше почнеться робота з пізнання Творця, з духовно-морального розвитку тим ефективнішою вона буде, чистота і безпосередність малюка засвідчують зверненість дитячої душі до Творця. Дітей дошкільного та молодшого шкільного віку варто переконувати в тому, що їх життя має бути наповнене загальнолюдським моральним змістом, який ґрунтується на вихованні культурно-національних і духовних чеснот таких як: віра, поміркованість, скромність, безвинність, повага до людини. На наявності у дитини Божественного начала і мають ґрунтуватися її духовно-моральне виховання, духовно-моральний розвиток.

Ключові слова: *духовно-моральний розвиток, духовно-моральне виховання, успішне навчання, Нова українська школа.*

Pre-school childhood is the initial period of the personal formation during the character basis, attitude to the outside world, people, the spiritual and moral norms of behavior, that are important for the personal development of the psyche quality are being formed. The spiritual and moral development of the child's personality is evidenced by the change in his activity in the social situation, which develops into an openness to social influences, a willingness to accept other people, and an interest in the communication. The sooner the work on the cognition of the Creator begins, it will be more effective in the spiritual and moral development, the child's purity and immediacy testify to the infant's soul toward the Creator. Pre-schoolers and young children should be convinced that their lives should be filled with universal moral content based on the cultivation of cultural, national and spiritual virtues such as: faith, moderation, modesty, innocence, respect for a human. At the and The child's spiritual and moral education, spiritual and moral development should be based on the child's Divinity.

Key words: *spiritual and moral development, spiritual and moral education, successful learning, New Ukrainian School.*

Проблема духовно-морального виховання особистості дитини дошкільного віку є досить актуальною та має незаперечне практичне значення. Досліджуючи процеси духовно-морального виховання і розвитку дитини у контексті сучасності слід зазначити, що вони у нашому суспільстві ускладнюються засобами масової інформації, які пропагують культ грошей, жорстокості, розпусти. Поняття добра, совісті й милосердя нині знецінені, а

багатство зведено у ранг найвищої цінності: досягнення його будь-якими засобами, за будь-яку ціну стало жаданою метою, багатству поклоняються, ним хваляться. Бідний, але чесний громадянин країни, що володіє вищезгаданими чеснотами, виявився поза полем суспільної уваги й державного захисту. Саме під такий вплив попадає дитина з раннього дитинства і особливо дитина старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, яка прагне до наслідування, прагне бути подібною до дорослих.

У Законі України «Про дошкільну освіту» (розділ 1, ст. 4, п. 3) записано, що дошкільний вік – це період у житті дитини від народження до семи років, базовий етап фізичного та духовного становлення. Завданням дошкільної освіти є «... сприяння фізичному, психічному та духовному здоров'ю дитини, формування у дитини основних норм загальнолюдської моралі, набуття нею життєвого досвіду». У комплексних програмах одним із головних завдань дошкільного закладу визначено навчання, але в жодному разі воно не повинно відбуватися без духовно-морального розвитку дитини та формування у неї основ життєвої компетентності. У духовно-моральному вихованні дитини моральні почуття, моральне життя, можливо, і не мають центрального значення, можливо, раннє дитинство більш яскраво визначається естетичним прагненням та переживаннями, проте все це правильно лише стосовно емпіричного боку дитинства. Мораль містить й гуманістичну перспективу розвитку людства. «Золотим правилом» моральності вважають: «стався до оточуючих так, як би ти хотів, щоб вони ставилися до тебе».

У моральній регуляції важливе місце займають етичні категорії, такі, як совість, почуття власної гідності, честь. Основними категоріями моралі виступають: добро й зло, обов'язок і совість, честь і людська гідність [3]. З перших днів життя доцільно знайомити дитину з героями духовної історії людства, ретельно підбирати розповіді та казки гуманістичного спрямування. Духовне зростання сучасної людини відбувається в період інтеграції духовних знань, коли духовність з індивідуального рівня трансформується на рівень загальнолюдський.

Дошкільний вік – це період, упродовж якого відбувається величезне збагачення й упорядкування чуттєвого досвіду дитини, опанування специфічно людських форм сприйняття та мислення, бурхливий розвиток уваги, формування паростків довільної уваги та смислової пам'яті. Усі ці надбання особистості є результатом розумного навчання та виховання і любові до дітей. Дошкільна освіта має враховувати особливості цього віку в процесі розвитку особистості дошкільника. Одним із важливих моментів цього періоду є активне формування морально-етичних та духовних норм і правил поведінки, розуміння того, що таке добре, а що погано, формуються під впливом емоційних ставлень, оцінок дорослих. У дітей з'являється почуття сорому (наприклад, вони починають соромитися роздягатися в присутності чужих людей). Досить добре дошкільник розуміє правила поведінки, заборони, але ще не завжди вміє контролювати власні почуття та бажання, що є природним для цього віку [5].

Проблемою духовності та духовно-морального виховання займалися К. Ушинський, М. Драгоманов, Леся Українка, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, І. Бех, А. Богуш, О. Воропай, В. Жуковський, Н. Злагада, А. Ізмайлов, В. Зеньківський, О. Кравець, Г. Лозко, Ю. Руденко, І. Сіданіч, В. Скуратівський, В. Суханова, М. Стельмахович та ін.

Основна мета духовно-морального виховання полягає у тому, щоб сформувати високоморальну, добропорядну, чесну особистість. Душа дитини набагато раніше потребує уваги й турботи, ніж її розум. Американський педагог і філософ Гегель Горн писав: «Виховання є вічний процес найвищого пристосування до ідеї Бога людської істоти вільної, свідомої, фізично та інтелектуально розвиненої, до такої ідеї Бога, як він виявляє себе в оточенні людини – інтелектуальному, емоційному і вольовому» [4]. Під час реалізації духовно-морального виховання дошкільників ми виділяємо такі основні завдання: розвиток якостей, розуміння себе та іншої людини, вміння співпереживати, поділяти почуття та надавати допомогу; формування уявлень про норми, правила поведінки на підставі духовних цінностей; виховання прагнення поступатися за законами совісті, добра, любові та милосердя,

людяності в різних життєвих ситуаціях тощо.

Ці завдання реалізуються поступово з урахуванням традиційної системи виховання. розвитку емоційної сфери дитини, атмосфери добра, терпимості, відкритості, любові та щирості з використанням традиційних й інноваційних методів та прийомів роботи з дітьми під час практичної діяльності. Навчальна програма та календарно-тематичний план «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях» визнана парціальною програмою з дошкільної освіти України, має позаконфесійний характер. Розмальовки «Розфарбуй Біблію» призначені дітям дошкільного віку для закріплення отриманих знань за навчальною програмою, на сторінках яких діти на свій власний вибір або розмальовують відомий вже сюжет, або дописують ключові слова за темою заняття двома мовами [3].

Враховуючи вік дітей, програма і розмальовки побудовані на зрозумілих і доступних прикладах з біблійних оповідань «Буття – Малахія» і «Матвія – Об'явлення Івана Богослова», через які розкриваються загальнолюдські та християнські цінності, мають на меті вдосконалити навчально-виховний процес, сприяють формуванню сумління і громадських чеснот у дітей, допомагають виховати позитивні риси характеру особистості: повагу, відповідальність, чесність, доброту, співчуття, відданість, громадський обов'язок, підкреслюють важливість сімейних цінностей та стануть у нагоді в певних життєвих ситуаціях як дітям, так і дорослим.

Дорослі мають бути прикладом для дітей, робити добро самі й спрямовувати малих на такі його прояви, як чемність, співчуття, милосердя, поступливість, терпіння, – читання Біблії. Для читання дітям краще використовувати ілюстровану дитячу Біблію. Дитину змалечку слід навчати таких християнських чеснот, як покора, скромність, щедрість, чесність, наполегливість, доброзичливість, поміркованість, справедливість, лагідність, працьовитість, вірність, довіра. А також застерігати від таких гріхів, як нечесність, гордість, гнів, заздрість, крадіжка, наклепництво, пліткарство, непослух, розбещеність, обжерливість тощо. Добре, коли дитина вивчить

напам'ять вірші з Послання до Галагів, в яких апостол Павло згадує про «плоди Духа». Це «любов, радість, мир, довготерпіння, милосердя, доброта, віра, покірливість, здержливість». У Біблії подано десять Заповідей Божих, перші чотири з яких указують, яким має бути наше ставлення до Бога, у решті Заповідей ідеться про наші взаємини з ближніми [1]. Постає закономірне питання, як організувати духовне виховання дошкільнят на засадах християнської педагогіки, враховуючи те, що освіта в Україні має світський характер.

Є кілька шляхів здійснення духовно-морального виховання дітей дошкільного віку. Перший і найголовніший з них: створення сімейного осередку духовності. Для цього дитяча Біблія має стати настільною книгою в родині. Яскраві й доступні ілюстрації до біблійних текстів не можуть не привернути увагу дитини, не викликати в неї нескінченних запитань, відповіді на які містяться в Біблії. Відомо, що дитину досить рано, уже в 3-4 роки цікавить походження людини й Всесвіту. Допитливість синів і доньок батьки можуть задовольнити за допомогою доступного переказу історії творіння, поданого в дитячій Біблії. Саме в родині дитина має навчитися Молитви Господньої «Отче наш». Важливо пояснити значення кожного слова молитви, щоб дитина промовляла їх свідомо і щиро.

Другий шлях сенсibilізації духовно-морального розвитку дошкільнят – це вивчення Біблії. Позитивний досвід такої роботи склався в багатьох регіонах України, зокрема на Одещині в місті Южне, в закладі дошкільної освіти «Казка». Для дітей розроблені навчальні посібники, розраховані на 36 занять. Вони розкривають дітям у доступній для них формі сторінки Слова Божого. Ось лише деякі назви тем уроків: «Біблія – Книга Життя», «Бог – Творець Світу», «Добро і Зло», «Любов Ісуса до дітей», «Живи за Заповідями Бога», «Ісус – Добрий Пастир», «Ісус навчає, як треба молитися». У процесі управління пізнавальною діяльністю дошкільнят необхідно враховувати, що у дитини переважає мимовільна увага, а довільну увагу вона здатна утримувати лише до 15 хвилин; ознайомлювати з системами сенсорних еталонів, навчати

прийомів дослідження предметів, порівнянню їх властивостей із засвоєними еталонами; організувати матеріал для запам'ятовування, використовуючи ритм та риму, логічні зв'язки, зрозумілі для дитини; стимулювати до розповідей та опису предметів, подій та ситуацій; обов'язково використовувати наочність (зрозумілу, яскраву, цікаву); вчити вголос розмірковувати в процесі розв'язання задач; спиратися на наочно-дійове та наочне-образне мислення; використовувати гру, творчі вправи [3].

Розпочинається таке заняття здебільшого з розгляду ілюстрацій та читання дітям доступної і цікавої розповіді з конкретними висновками. Наприклад: запам'ятай християнські чесноти і гріхи, плоди Святого Духа і Заповіді Божі. На кожному занятті дітям пропонують завдання різного типу: запитання, вправи, бесіди, розігрування морально-етичних сцен, спів духовних пісень, розмальовки. Заняття відбуваються у присутності батьків або з їхнього дозволу. В цьому ми бачаємо можливість поєднати перший і другий шляхи духовно-морального виховання дитини.

Третій шлях духовно-морального виховання дітей – це прилучення вихованців закладів дошкільної освіти до свят Різдва Христового, Великодня. У процесі підготовки до Свята вихователька зачитує оповідання з дитячої Біблії, з релігійних підручників, складених за змістом Слова Божого, показує ілюстрації. Діти виконують різні види практичних робіт: розмальовують писанки, готують костюми до християнських свят, іграшки для різдвяної ялинки, подарунки для рідних. Усе це має проходити вільно, природно, без примусу, невимушено.

Позитивним результатом розвитку дитини у грі є переживання нею почуття прихильності, ніжності і любові на аналогічні почуття дорослих (передовсім батьків); реалізація власної потреби в авторитеті та повазі, розуміння з боку близьких та значущих для нього осіб; поява сталого почуття «Я», впевненість, ініціативність та активність, адекватна самооцінка; здатність до співчуття; наявність почуття доброзичливості до людей за ненадмірної вираженості ревності і заздрості; контактність і комунікабельність, прагнення

взаємодіяти з ровесниками на рівних [5].

Духовно-морально-етичні поняття і почуття нерозривні з яскраво вираженою емоційністю. Діти безпосередньо спонтанно виражають почуття, легко плачуть і швидко заспокоюються, настрої залежить від обставин, радість не знає меж, горе невтішне, страх глибокий, здивування безмежне, а сміх заразливий. Важливу роль у формуванні названих новоутворень особистості відіграє позиція, ставлення педагога до дітей, його стиль управління навчанням: авторитарний, демократичний чи ліберальний. Дієвим і, головне, позитивним для подальшого розвитку буде спокій, співчуття, довірливий контакт, роз'яснення і за необхідності – настанови з вираженням упевненості в здатності дитини самостійно подолати труднощі. Тим самим відчуття «Я» дитини буде зміцнюватися і розвиватися. Спостерігається підвищена сприйнятливність дітей до емоційного стану дорослого, особливо до збудженого та роздратованого тону. Дітей дошкільного та молодшого шкільного віку варто переконувати в тому, що їх життя має бути наповнене загальнолюдським моральним змістом, який ґрунтується на вихованні культурно-національних і духовних чеснот таких як: віра, поміркованість, скромність, безвинність, повага до людини. Дитяче серце надто чутливе до прищеплювання цих думок, дитяча душа глибоко переживає радість здійснення добра для людей. Якщо духовно-моральне виховання підкріплюють добрими настановами, спонуканнями до добрих справ для людей, у серці з малих років утверджуються внутрішні духовні сили, що обмежують бажання і вередування. А це дуже важливо для формування громадянської порядності [4].

Дитина чітко знає, хто вона: хлопчик чи дівчинка. Діти в ранньому віці, з одного боку, здійснюють вчинки за безпосередньою вказівкою дорослих, а з іншого, роблять те, що їм хочеться, що їм приємне і не потребує особливих зусиль. У дошкільному віці поведінку більшою мірою визначають ситуативні бажання, пов'язані з легкодосяжною метою. Розвивається мотиваційна сфера дошкільника. Йде «боротьба» між «Я хочу» і «Ти маєш». Відокремившись від дорослого, дитина починає виділяти власну діяльність і діяльність дорослого.

Орієнтація поведінки за принципом «діяти як дорослий» формує довільність дій, бо тут постійно стикаються два бажання: діяти імпульсивно, безпосередньо і діяти відповідно до вимог дорослого. Дитина змушена знаходити компроміс між бажанням самостійності й незалежності та бажанням приємної міжособистісної взаємодії з дорослими (першою чергою з батьками). Педагог у процесі взаємодії із дошкільнятами обов'язково має враховувати особливості мотиваційної сфери дошкільника і будувати заняття так, щоб дитині хотілося брати участь у них.

Наслідування – особливий вид навчання, коли ми цілеспрямовано навчаємо – ми контролюємо ситуацію, розповідаємо дитині як потрібно поводитися в тій чи іншій ситуації. Закінчивши урок, ми забуваємо, що дитина продовжує спостерігати за дорослим, здивовано виявляємо в її поведінці, грі, розмовах те, чого, мабуть, і не хотіли навчити (вчимо, що вулицю треба переходити лише на зелене світло, а самі цього не робимо; говоримо, що кричати негарно, а самі це робимо і багато-багато іншого). Дитина наслідує як позитивні, так і негативні дії, тому у дитини має сформуватися особлива якість особистості – незалежність [5].

На формування таких якостей впливає стиль управління навчанням. В основі появи у дошкільнят елементів незалежності перебуває демократичний стиль. Раніше за все дошкільник починає діяти незалежно в сфері суджень, словесної оцінки партнера; в сфері практичних дій незалежність з'являється пізніше. Стиль також впливає на підвищення активності, ініціативності дитини. І якщо у дошкільньому віці малюк схильний до глобального наслідування, то це тому, що демократичне спілкування не застосовувалося. У процесі розвитку пізнавальної діяльності дошкільника розвивається зорове, слухове, тактильне сприймання. У цей період формуються сенсорні еталони – виокремлені певним чином, розподілені та взаємопов'язані зразки властивостей предметів: системи кольорів, геометричних форм, музичних звуків, фонем мовлення тощо. Сенсорні еталони використовуються дітьми під час виконання дій сприймання, виступають своєрідними відправними точками для визначення особливостей

досліджуваного предмета.

До кінця дошкільного віку дитина ще не володіє загальноприйнятими еталонами. Точкою відліку для її сприймання є уявлення про властивості конкретних, добре знайомих предметів. Це виявляється в тих словесних позначеннях, які дитина дає властивостям предметів. Наприклад, визначаючи трикутну форму, вона говорить: «Як дах», коло – «Як м'ячик», овал – «Як огірок»; червоний колір – «Як помідор». Тому ознайомлюючи дітей з духовно-моральними еталонами, педагогу слід спиратися на власний досвід дітей, на ті предмети та явища, уявлення про які вони вже мають [3].

Отже, від того, яка міра духовності стане основою життя особистості, залежить майбутнє української нації. Адже моральність нації – основа духовної стійкості та спадкоємності її історичного буття. Подальші перспективи досліджень у цьому напрямі можуть бути пов'язані з пошуком нових ефективних методів підтримки процесу духовного розвитку особистості. Управляючи розвитком особистості дошкільника, необхідно пам'ятати, що позиція дорослого, ставлення, стиль є важливими чинниками розвитку особистості дитини; щоб те, що він говорить дитині, збігалось з тим, що він робить; що необхідно давати простір для дитячої самостійності й активності; показувати цінність статі дитини; надавати необхідну допомогу та підтримку в процесі навчання; чергувати в діяльності дії обов'язкові («потрібно») й ті, що приносять задоволення («хочу») (звісно, якщо процес навчання не вдається побудувати таким чином, щоб «потрібно» і «хочу» збігалися).

Список літератури

1. *Біблія для юних читачів / У переказі М. К. Армора, пер. з англ. Східноєвропейська гуманітарна місія*, 2016. 268 с.
2. Бех І. Д. *Виховання особистості: Сходження до духовності*: Наук. видання. Київ: Либідь, 2006. С. 38-47.
3. *Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях: навч. програма та кален.-темат. план / А. М. Богущ, І. Л. Сіданіч, В. Є. Сучок та ін. Київ: ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2016. 124 с.*
4. Сіданіч І. Л. Як зробити батьків і дітей щасливими? *Відкритий урок. Початкова школа*, 2005. № ¾. 118 с.
5. Хімич Н. На засадах християнської моралі. *Дошкільне виховання*, 2002. № 6. С. 14.